

Seksuele opvoeding van jonge kinderen

Gewoon doen!

Op welke leeftijd is
masturberen normaal?

*Jet Bussemaker
over seks*

*Lessen over relaties
en seksualiteit op
Amsterdamse
basisschool*

Seksuele opvoeding
in de kinderopvang

JGZ Zeeland
ondersteunt ouders

Jeugdzorginstelling
Tender maakt beleid

En verder... Columns, materialen,
tips en nog veel meer!

Welkom!

Welk gedrag hoort bij de seksuele ontwikkeling van jonge kinderen? Wanneer moeten we ons zorgen maken en ingrijpen en wanneer kunnen we gedrag laten gaan? Iedereen die werkt met kinderen en ouders krijgt hierover vragen. Met stip op één: wat is normaal? Deze vraag kwam tijdens de conferentie 'Gewoon doen!' op 23 april 2010 opvallend vaak terug. Waarbij in de titel meteen de oplossing verscholen ligt. Seksuele opvoeding moet je gewoon dóen, dus niet teveel over dubben en denken. Maar je moet ook gewóón doen, het niet te moeilijk maken. Hoe je dat aanpakt als professional? Dat kunt u lezen in dit bijzondere magazine over de seksuele ontwikkeling en opvoeding van jonge kinderen.

De Rutgers Nisso Groep en FWOS hebben de conferentie 'Seksuele opvoeding van jonge kinderen: Gewoon doen!' georganiseerd om een goede seksuele opvoeding van kinderen duidelijk op de kaart te zetten. In dit magazine vindt u niet alleen de highlights van de conferentie, maar ook reportages over seksuele opvoeding in de kinderopvang, het basisonderwijs, de jeugdgezondheidszorg, de jeugdzorg en seksuele opvoeding in de wijk. Wij wensen u veel leesplezier!

Peter van Eeten
Vice-voorzitter FWOS

Dianda Veldman
Directeur Rutgers Nisso Groep

Colofon

© 2010, Rutgers Nisso Groep en FWOS
Tekst: Annemies Gort
Fotografie: Leonie van de Mortel en stockfotografie

Het Fonds Wetenschappelijk Onderzoek Seksualiteit (FWOS) is een onafhankelijk fonds dat zich richt op de seksueel-emotionele gezondheid van met name kinderen en jongeren. Daartoe stimuleert het FWOS onderzoek, waarvan de resultaten ten goede komen aan professionals die in hun werk bijdragen aan de opvoeding en de verdere ontwikkeling van kinderen en jongeren.
Zie voor meer informatie www.fwos.nl.

De Rutgers Nisso Groep is het kenniscentrum seksualiteit. Middels onderzoek, voorlichtingsprogramma's, materialen en trainingen ondersteunt de Rutgers Nisso Groep nationaal en internationaal professionals in hun werk rond seksualiteit. De Rutgers Nisso Groep heeft een InformatieCentrum.
Zie voor meer informatie www.rng.nl.

Dit magazine is een eenmalige uitgave van de Rutgers Nisso Groep en FWOS, naar aanleiding van de werkconferentie 'Seksuele opvoeding van jonge kinderen: Gewoon doen!', die plaatsvond op 23 april 2010. De werkconferentie en dit magazine werden mede mogelijk gemaakt door het ministerie van VWS.

Praat over seks in de media

Jaren terug hadden opvoeders grote zorgen over de effecten van geweld in de media op de tere kinderziel. Ouderen onder ons herinneren zich vast nog wel de discussies over **The A-team of Power Rangers**. Leerkrachten en kleuterleiders stonden op hun achterste benen en kranten schreven er sappige stukjes over. En de omroepen, die deden alsof hun **neus bloedde**. Er ging toch niemand dood. Dat geweld is nep, dat ziet iedereen.

Nu gaat de discussie over seks in de media. Misschien niet zo heftig als toen, maar toch. Ouders, maar ook professionals in de kinderopvang, gezondheidszorg en het onderwijs hebben zo hun twijfels of de mediabeelden die jonge kinderen tegenwoordig consumeren – gemiddeld zit een basisschoolkind al drie uur per dag achter de computer of tv – wel goed voor hen zijn. In films en series wordt wat afgezoend en gevreeën. Sterker, een beetje tienerfilm staat bol van seksuele grappen en vrouwonterende scènes. Videoclips? Rappende pooiers en jonge, billenschuddende, sexy meiden in zo weinig mogelijk kleding. Talkshows à la Jensen? Ook daar ontkom je niet aan allerlei toespelingen en grappen over seks. En zo kun je wel doorgaan. Internet, reclamespotjes, tijdschriften, kranten, videogames, abri's en billboards; overall kom je seks tegen als je er op gaat letten. De beelden over seks zijn vaak eenzijdig, vrouwonvriendelijk en niet realistisch.

Media-aanbieders kunnen zich er niet achter verschuilen dat de mediaseks die ze aan jongeren tonen niet echt is. Doodgaan in een film is gespeeld. Tongen, vrijen, strippen is echt, ook al doet een acteur voor de camera maar alsof. Veel jongeren zijn kritisch en weten dat de media hen een spiegel voorhouden en dat het spiegelbeeld vertekend is. Maar er zijn ook heel wat kinderen die niet kritisch zijn, omdat ze jong zijn of omdat ze dat van thuis of school niet meegekregen hebben. Ga met kinderen het gesprek aan over geseksualiseerde beelden in de media. Gewoon doen!

Peter Nikken

Senior onderzoeker jeugd, media en opvoeding
Nederlands Jeugd Instituut

In dit magazine

Column Jet Bussemaker • 4
Seks hoor t'bij het leven

Verslag landelijke werkconferentie • 5
'Seksuele opvoeding van jonge kinderen: Gewoon doen!'

Seksuele opvoeding in de kinderopvang • 8
Tien jaar terug zette kinderopvangcentrum Triodus seksuele opvoeding bovenaan de agenda. Pedagoog Annemieke Waage en algemeen directeur Rob Vergeer vertellen wat er sindsdien is gebeurd.

Seksuele opvoeding in het basisonderwijs • 10
Sinds twee jaar doet basisschool Samen spel mee aan de Week van de Lente-kriebels. Een week lang wordt er in alle groepen gepraat over intimiteit, seksualiteit en relaties.

Feiten en cijfers over de seksuele ontwikkeling van 0-12 jaar • 12

Is masturberen normaal? • 13
Sanderijn van der Doef geeft antwoord op veelgestelde vragen

Seksualiteit in de jeugdgezondheidszorg • 14
In Zeeland praten de jeugdverpleegkundigen standaard over seksualiteit tijdens het preventief gezondheidsonderzoek bij kinderen van 10/11 jaar.

Seksualiteit in de jeugdzorg • 16
Tender uit West-Brabant

Seksuele opvoeding in de wijk • 18
Wijkpedagoog Simone Spanjaard helpt Utrechtse ouders met opvoedvragen

En verder...

Vier panelleden reageren op lastige opvoedingskwesties • 6

Wist u dit? • 7

Competenties seksuele opvoeder • 19

Column

Jet Bussemaker

Seks hoort bij het leven

Seks hoort bij het leven, je kunt er veel plezier aan beleven. Dat is de boodschap die ik als staatssecretaris heb uitgedragen. Het is ook de boodschap die ik mijn dochter van negen meegeef. Seksuele opvoeding is voor mij een onlosmakelijk onderdeel van de opvoeding. Ik vind dat je kinderen vertrouwd moet maken met seks, zoals je ze ook vertrouwd maakt met andere onderdelen van het leven als eten en leren. Ouders hebben hierin de eerste verantwoordelijkheid. We weten uit onderzoek dat kinderen die een goede band hebben met hun ouders later meer kans hebben op een goede seksuele relatie. Veel kinderen hebben gelukkig een goede band met hun ouders, maar niet iedereen. Dan moet de seksuele voorlichting dus op school gebeuren. Ik ben blij dat minister Plasterk eind vorig jaar heeft gezegd dat we seksuele weerbaarheid en seksuele diversiteit gaan toevoegen als kerndoel in het basis- en voortgezet onderwijs.

Wat is de gedachte achter het overheidsbeleid? In de beleidsbrief die ik in november 2009 naar de Tweede Kamer heb gestuurd, stel ik vier waarden centraal. Allereerst autonomie: mensen moeten kunnen doen wat ze willen. Ten tweede: weerbaarheid. Weten wat je wel en niet wilt, betekent dat je

assertief en weerbaar bent. De derde waarde is wederkerigheid: de individuele vrijheid houdt wat mij betreft op als je er anderen schade mee berokkent. En daarmee kom ik op de vierde waarde: het recht op seksuele en relationele vorming en goede hulpverlening. Kinderen hebben informatie en begeleiding nodig bij hun seksuele ontwikkeling.

Ik schrik als ik hoor dat bijna de helft van de jongens denkt dat je onvruchtbaar wordt van de pil. Ik schrik ook als ik hoor dat de helft van de jongens het vies vindt als twee jongens zoenen. Betere beeldvorming over homo's staat komende jaren wat mij betreft op de agenda. Net als het tegengaan van seksuele dwang, meer aandacht voor specifieke groepen zoals gehandicapten en jongens en meer inzet van nieuwe media. Ben ik ongerust? Welnee, er gaat veel goed met jongeren. Ik weet dat er wordt gesproken over breezerseks, maar ik denk dat er geen reden is om je daarover zorgen te maken. Vroeger deed je je broek naar beneden voor een sigaret.

Ik kom terug op mijn boodschap: seks hoort bij het leven en dus bij de opvoeding. Ik probeer zelf mijn dochter terloops, stap voor stap, te informeren over seks, zoals ik dat ook met andere dingen doe. Ik denk dat als we kinderen goed opvoeden, met oog voor de vier waarden, kinderen sterker in het leven staan, ook seksueel.

Jet Bussemaker was van 22 februari 2007 tot 23 februari 2010 staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Competenties seksuele opvoeder (professional)

De professional:

- heeft kennis van de 'normale' seksuele ontwikkeling van kinderen in de leeftijd van 0-12 jaar
- kan inschatten wanneer het gedrag van een kind normaal is, passend bij de leeftijd en ontwikkeling, en wanneer dat niet het geval is of wanneer ingrijpen gewenst is
- heeft inzicht in de eigen waarden en normen over jonge kinderen en seksualiteit
- kan ouders betrekken bij de seksuele opvoeding van kinderen
- heeft inzicht in de eigen rol en mogelijkheden bij het ondersteunen van diverse groepen ouders bij de seksuele opvoeding.
- kan in gesprek gaan met ouders en/of kinderen over seksualiteit
- kan seksueel inadequaat gedrag signaleren en bespreekbaar maken met collega's

Werkconferentie

'Seksuele opvoeding van jonge kinderen: Gewoon doen!'

Volle bak tijdens de landelijke werkconferentie 'Seksuele opvoeding van jonge kinderen: Gewoon doen!' op 23 april 2010. Ruim 170 professionals uit de jeugdzorg, jeugdgezondheidszorg, kinderopvang, basisonderwijs en Centra voor Jeugd & Gezin woonden de conferentie bij. Iedere professional moet op de hoogte zijn van seksuele ontwikkeling van jonge kinderen, was één van de conclusies.

Voormalig staatssecretaris Jet Bussemaker sprak op persoonlijke titel, maar laat geen twijfel over de rol die de overheid zou moeten spelen. "Het is nodig dat de overheid aandacht besteedt aan speciale groepen zoals gehandicapten en jongens. En er moet meer aandacht komen voor het gebruik van nieuwe communicatiemiddelen."

Psycholoog en seksuoloog Sanderijn van der Doef legde uit wat jonge kinderen nodig hebben als het gaat om hun seksuele ontwikkeling. "Ieder kind heeft behoefte aan lichamelijk contact, maar jongens gaan daar anders mee om dan meisjes. Al op de basisschool zie je dat jongens stoeien, aan elkaar zitten, vechten. Stoeien is voor jongens een gebruikelijke manier om lichamelijk contact te hebben."

Elke professional hoort de seksuele ontwikkeling van kinderen te kennen

Vier panelleden discussieerden over vragen die via oudersonline.nl worden gesteld: Channah Zwiep, Martine Delfos, Dolf Hautvast en Öznur Acar. Het publiek discussieerde mee.

Wat weten we over de seksuele ontwikkeling van jonge kinderen? Hanneke de Graaf van de Rutgers Nisso Groep deed literatuurstudie naar de seksuele ontwikkeling en opvoeding van kinderen, met financiële ondersteuning van het FWOS. "Eigenlijk weten we nog bitter weinig", aldus de onderzoeker.

Wat zou u doen?

Jaarlijks stellen ouders honderden vragen over de seksuele opvoeding via oudersonline.nl. Hieronder drie opvoedingskwesaties. Sanderijn van der Doef prikkelde vier panelleden om hierop te reageren.

Seksuele spelletjes

Mijn zoontje van vijf heeft doktertje gespeeld met het buurmeisje van vier. Daarbij hebben ze elkaar gelikt tussen de benen. Is dit normaal?

Channah Zwiep:

“Ja, dit spel hoort bij de seksuele ontwikkeling van kinderen op deze leeftijd. Wat niet wil zeggen dat je dit als ouder goed hoeft te vinden. Trek je grens als je dit niet wilt hebben. Maar ik zou het niet te beladen maken. Als ouders kijk je hier met een volwassen blik naar, kinderen zien dit anders.”

Martine Delfos:

“Dit is niet normaal op deze leeftijd. Op deze leeftijd doen kinderen wel doktersspelletjes, maar ze likken elkaar niet. Voorwerpen onderzoeken met de mond of de lippen hoort bij baby's. Ze hebben blijkbaar iets gezien. Ik zie dit als een gezonde reactie op een ongezonde gebeurtenis.”

Dolf Hautvast:

“Dit moet je niet seksueel bekijken. Het is geen seksuele handeling, ze doen iets na. Ik zou als ouders nadenken over welke voorbeelden ze hebben gezien.”

Öznur Acar:

“Kinderen kunnen helemaal opgaan in hun fantasieleven. Dat hoort bij hun ontwikkeling. In dit geval gaat het om de regels die je als ouders thuis hanteert: wil je dit wel of niet? Dat bepaal je zelf. Hoe breng je dit vervolgens op een positieve manier over aan je kind? Dat is belangrijk. Als ouder hoor je je ook af te vragen waar dit gedrag vandaan zou kunnen komen en of je daar wat aan zou moeten doen.”

Sanderijn van der Doef:

“Leg uit aan ouders dat likspelletjes vaker voorkomen. Kinderen kunnen het oppikken uit de media of van anderen hebben gehoord. Vraag na hoe ze op zo'n spelletje zijn gekomen. Soms kan misbruik de achterliggende oorzaak zijn.”

Porno kijken

Mijn kind van acht heeft op internet porno gezien. Wat kan ik doen?

Channah Zwiep:

“Begeleid dit als ouder en praat erover met je kind. Vertel dat porno geen representatief beeld van seksualiteit geeft.”

Martine Delfos:

“Voor een goed antwoord is het nodig om te weten wat het kind doet. Ga in gesprek met je kind. Wil het weten wat porno is omdat het daarover gehoord heeft? Is het per ongeluk op deze site gekomen? Kiest het ervoor om naar porno te kijken? Leg uit dat porno er erg vreemd uitziet als je de hormonen niet in je lichaam hebt die erbij passen. Sta er vooral ook bij stil dat het hormonen aanzet in het lichaam van het kind. Je loopt daarmee het risico dat je een biologische puberteit aanzet lang voor de voor dat kind geschikte datum. Zorg voor een filter, dat beschermt enigszins tegen er per ongeluk terecht komen.”

Dolf Hautvast:

“Sommige kinderen komen per ongeluk op pornosites, bijvoorbeeld als ze een werkstuk over een poes maken. Overigens zijn er voor pubers tedere en vrouwvriendelijke erotische filmjes nodig op internet, beelden waar ook meisjes naar kunnen kijken en waar je samen naar kan kijken.”

Öznur Acar:

“Ik zou deze ouders een compliment geven. Heel veel ouders hebben helemaal niet in de gaten waar hun kind mee bezig is.”

Sanderijn van der Doef:

“Nieuwsgierig zijn is gewoon, maar extreme seks zien is niet gewoon. Op deze leeftijd zou ik het verbieden en uitleggen waarom. Leg je kind uit dat seks op internet anders is dan in de meeste relaties. Leer je kind omgaan met internet, spreek regels af over internetgebruik. Een filter op de computer werkt meestal niet lang.”

Het masturberende kind

Mijn dochter van zes wipt en wriemelt openlijk op de bank. Moet ik me zorgen maken?

Dolf Hautvast:

“Ik zou me geen zorgen maken. Leg uit dat je bepaalde dingen op bepaalde plaatsen doet. Masturberen moet je leren. Schaam je er niet voor, maar doe het als je alleen bent.”

Öznur Acar:

“Ik werk in prachtwijken en ik denk dat deze situatie voor allochtone ouders een grote schok zal zijn. Mijn advies aan professionals is: ga naast deze ouders staan, bedenk dat dit voor ouders een probleem kan zijn. Wees je ervan bewust dat je allebei je eigen referentiekader hebt.”

Sanderijn van der Doef:

“Dit is normaal gedrag voor kinderen van deze leeftijd. Ik zou het niet afkeuren, je kunt wel regels stellen over waar je het doet. Rond zeven jaar hebben kinderen overigens de sociale regels geleerd en houdt dit vanzelf op.”

Het panel

Channah Zwiep

Channah Zwiep is pedagoog. Zij is docent aan de Universiteit van Amsterdam en heeft een eigen adviesbureau.

Martine Delfos

Martine Delfos is biopsycholoog, onderzoeker, therapeut, docent en schrijfster.

Dolf Hautvast

Dolf Hautvast is werkzaam bij APS onderwijsadvies te Utrecht als senior consultant. Ook is hij trainer in het onderwijs en jeugdinstellingen.

Öznur Acar

Öznur Acar werkt bij de GGD Amsterdam als teamleider Vetc (Voorlichting eigen taal en cultuur) en trainer interculturele communicatie.

Wist u dit?

Vertrouwensband

Wist u dat kinderen en jongeren die een goede band hebben met hun ouders:

- op latere leeftijd met geslachtsgemeenschap beginnen
- zich beter tegen een zwangerschap beschermen als ze geslachtsgemeenschap hebben
- beter hun grenzen stellen en de grenzen van een ander meer respecteren
- een kleinere kans hebben om ergens toe gedwongen te worden of om anderen te dwingen tot seks

Moeders

- Moeders spreken vaker met hun kinderen over seksualiteit dan vaders. Ouders spreken ook meer met hun dochters over seksualiteit dan met hun zonen.
- Veel ouders van jonge kinderen hebben de intentie om waarden en normen over te dragen en informatie te geven, maar dit blijkt niet altijd even gemakkelijk. Moeders hebben bijvoorbeeld niet altijd helder waar voor henzelf grenzen liggen of hoe ze hierop moeten reageren. Daardoor wordt vaak vanuit gevoel gereageerd en worden 'ongemakkelijke' vragen niet altijd beantwoord.

Drempels

Wat weerhoudt ouders er soms van om met hun kinderen te praten over seksualiteit?

- onvoldoende kennis en vaardigheden
- onzekerheid en schaamte
- normatieve en culturele beperkingen
- geen rolmodellen
- de angst dat seksuele voorlichting aanzet tot seksueel gedrag
- negatieve ervaringen met seksualiteit

Opleiding

Laag opgeleide ouders hanteren een andere opvoedstijl dan hoog opgeleide ouders. Ze hechten minder waarde aan autonomie of de ontwikkeling van sociaal gevoel.

Communicatie

Het grootste deel van de ouders communiceert niet expliciet over seksualiteit met kinderen maar impliciet of ze bespreken seksualiteit met hun kinderen als het al te laat is. Dit geldt met name voor de overdracht van waarden en normen.

Seksuele opvoeding van jonge kinderen

Wat is de rol van ouders?

1. Veiligheid bieden

Ouders kunnen een kind beschermen tegen bedreigingen van buitenaf, geborgenheid bieden, betrokkenheid tonen en liefde en warmte geven.

2. Informatie geven

Ouders kunnen een kind gevraagd en ongevraagd informatie geven over seksualiteit, over het lichaam, over verschillen tussen jongens en meisjes, over functies van geslachtsorganen, etc.

3. Regels stellen

Ouders kunnen kinderen al op jonge leeftijd duidelijk maken wat wel en niet hoort in bepaalde situaties.

4. Normen en waarden meegeven

Ouders kunnen kinderen normen en waarden meegeven, zoals respect voor wensen en grenzen, voor verschillende seksuele voorkeuren, gelijkwaardigheid, geen dwang toepassen, etc.

5. Rolmodel zijn

Ouders kunnen kinderen laten zien hoe je met conflicten omgaat, hoe je uiting geeft aan positieve gevoelens voor anderen, hoe je grenzen duidelijk maakt en respecteert.

6. Interesse tonen en monitoren

Ouders kunnen interesse tonen in de belangstelling en activiteiten van kinderen, betrokken zijn, gedrag van kinderen bijsturen en kinderen waar nodig ondersteunen.

7. Ruimte geven om te ontdekken en te experimenteren

Ouders kunnen kinderen de ruimte geven om het eigen lichaam te ontdekken, grenzen en wensen te verkennen, nieuwsgierigheid te stimuleren en het kind leren nieuwe ervaringen op te doen.

“Je kunt het maar beter bespreekbaar maken.”

Tien jaar terug zette kinderopvangorganisatie Triodus seksuele opvoeding bovenaan de agenda. Pedagoog Annemieke Waage ontwikkelde samen met Sanderijn van der Doef een training. Alle groepsleiders – tegenwoordig pedagogisch medewerkers genoemd – en hun leidinggevenden moeten de training verplicht volgen. Algemeen directeur Rob Vergeer staat er honderd procent achter. Op het centraal kantoor van Triodus aan de Haagse Koninginnegracht vertellen de twee hoe ze deze kar trekken.

op de billen slaan. Hoe ga je daarmee om? Daar moet je als team over praten.”

Rob Vergeer: “In de praktijk zie je dat teams daar uit zichzelf meestal niet over beginnen. Terwijl dat wel gebeurt met bijvoorbeeld de taalontwikkeling.”

Annemieke Waage: “Seksualiteit is het minst besproken aspect van de ontwikkeling van kinderen. Daarom vind ik het zo belangrijk dat iedereen die met kinderen werkt deze training volgt.”

Rob Vergeer: “Ouders hebben trouwens dezelfde vragen. We hebben twee bijeenkomsten voor ouders georganiseerd over seksuele opvoeding: één voor ouders van de dagopvang en één voor ouders van de buitenschoolse opvang. We hadden twee keer een uitverkocht huis en echt niet alleen met witte, hoogopgeleide ouders.”

Annemieke Waage: “Die stellen wel plenair de meeste vragen. Maar in de pauze komen ook de andere ouders met hun vragen.”

Tips voor de kinderopvang

- Organiseer een ouderavond over seksuele opvoeding van kinderen.
- Bied ouders een platform om eigen vragen over seksualiteit met elkaar uit te wisselen.
- Stel met elkaar vast welke seksuele handelingen van jonge kinderen je wel en niet goed vindt op een groep.

Training

Rob Vergeer: “Wat wij willen bereiken als Triodus? Dat seksualiteit bespreekbaar is. Je kunt niet doen alsof seksualiteit bij kinderen niet bestaat. Vaak zie je binnen een instelling dat er alleen over wordt gesproken als er zich een situatie van seksueel misbruik voordoet.”

Annemieke Waage: “Maar dat is slechts één aspect en bovendien een uitwas. De training bestaat uit vier dagdelen waarvan er één over seksueel misbruik gaat. De andere drie dagdelen gaat het over de seksuele ontwikkeling en opvoeding van jonge kinderen. Hoe ga je daarmee om? Wat is het beste voor de groep kinderen waar jij mee werkt?”

Rob Vergeer: “Soms kom je er in de training achter dat een collega

zelf beschadigd is op dit gebied. Dat is moeilijk, maar ik vind het goed als dat eruit komt. Je neemt die ervaring mee in je werk, in de manier waarop je met kinderen omgaat. Naast bespreekbaar maken vind ik bewustwording belangrijk in de training: wat heb je zelf meegekregen en geleerd en wat geef je andere kinderen mee?”

Dilemma's

Annemieke Waage: “Pedagogisch medewerkers hebben regelmatig te maken met dilemma's. Doktertje spelen bijvoorbeeld, hoe ver laat je kinderen daarin gaan? In zo'n dokterskoffertje zit een thermometer. Kinderen imiteren volwassenen maar mogen ze tijdens het spel de thermometer in elkaars anus steken? In de training leg ik uit dat je kunt aangeven dat je dit niet wilt. Wat je in ieder geval niet moet doen, is het dokterskoffertje weghalen.”

Rob Vergeer: “Wat ik zelf ook een dilemma vind, is in hoeverre kinderen in de tuin bloot mogen lopen op een warme zomerdag. En mogen de pedagogisch medewerkers in bikini werken? Persoonlijk vind ik dat geen probleem. De medewerker wordt door de kinderen nat gespetterd maar we weten allemaal dat ze met haar werk bezig is. Maar ziet een willekeurige vader dit onderscheid ook? We hebben te maken met een omgeving die je soms dwingt tot een andere keuze. Er staat op zo'n dag wel eens iemand foto's te maken van de kinderen.”

Annemieke Waage: “In zo'n geval ga ik in gesprek met het team: wat maakt dat je angst groter is dan je visie? Welke stappen zou je kunnen zetten en wat zijn de consequenties? Ook nu dus weer: bespreekbaar maken.”

Over Triodus

Triodus is één van de drie grootste kinderopvangorganisaties in Den Haag. Op bijna vijftig locaties wordt dagopvang en buitenschoolse opvang verzorgd voor circa vierduizend kinderen. Bij Triodus werken meer dan negenhonderd medewerkers. De training ‘Je lekker voelen in je lijf’ biedt Triodus standaard aan aan pedagogisch medewerkers en aan locatiemanagers. Annemieke Waage heeft, in samenwerking met Sanderijn van der Doef, daarnaast een train-de-trainer ontwikkeld voor Triodus. Alle trainingen worden op aanvraag ook aan andere kinderopvanginstellingen gegeven.

Advies

Rob Vergeer: “Mijn advies aan andere instellingen voor kinderopvang? Besteed aandacht aan seksualiteit, het is één van de aspecten van de ontwikkeling van jonge kinderen. Zorg dat je erover praat en dat medewerkers zich bewust zijn van hun socialisatie. Ik zie dit als een verdergaande vorm van professionalisering.”

Kinderen die bloot willen lopen of die seksuele woorden gebruiken, hoe ga je daarmee om?

10 conclusies van de conferentie

1. Seksualiteit is een vanzelfsprekend onderdeel van de opvoeding, waar zowel ouders als professionals een rol in kunnen spelen.
2. Iedere professional zou op de hoogte moeten zijn van de seksuele ontwikkeling van jonge kinderen.
3. Professionals zouden zelf een proactieve houding moeten hebben naar ouders om seksualiteit bespreekbaar te maken.
4. Kinderen hebben al op jonge leeftijd veel vragen over seksualiteit; zij hebben recht op betrouwbare en leeftijdsadequate informatie die aansluit bij hun ontwikkelingsfase.
5. Op jonge leeftijd is het mogelijk om kinderen belangrijke waarden mee te geven, zoals autonomie en zelfbeschikking, respect, gelijkwaardigheid en weerbaarheid.
6. Jonge kinderen hebben bescherming en betrokkenheid nodig, maar ook ruimte om te experimenteren in een veilige omgeving.
7. Ouders zouden kinderen al op jonge leeftijd moeten informeren over seksualiteit en niet moeten wachten tot de puberteit. Op jonge leeftijd zijn kinderen nog ontvankelijk voor informatie van ouders.
8. We kijken nog te veel met een volwassen blik naar de seksualiteit van kinderen.
9. In plaats van seksueel gedrag van kinderen te problematiseren of te negeren, kunnen we seksueel gedrag beter normaliseren en rekening houden met de seksuele ontwikkeling van kinderen.
10. Er is een kader nodig voor professionals om jonge kinderen te begeleiden bij hun seksuele ontwikkeling. Een visie op wat je kinderen nu, met het oog op later, wilt meegeven.

“Als er nu iets speelt, kan ik daar makkelijker op inspringen.”

Sinds twee jaar doet basisschool Samenspel in Amsterdam Zuidoost mee aan de Week van de Lentekriebels. Een week lang wordt er in alle groepen gepraat over intimiteit, seksualiteit en relaties. Iedereen is enthousiast: kinderen, leerkrachten en ouders. “Het is nu veel makkelijker om over seks te praten als er iets speelt.”

Basisschool Samenspel is een multiculturele school op levensbeschouwelijke grondslag aan de rand van Amsterdam Zuidoost. De school telt 520 leerlingen, verdeeld over 24 groepen en twee locaties. Eind maart 2010 deed de school voor de tweede keer met plezier mee aan de Week van de Lentekriebels. “Er gebeurt wel eens wat”, vertelt directeur Marijke van Amersfoort op de vraag waarom ze voor deze week kiezen. “Jongens die elkaar voor homo uitschelden, breezerseks, meisjes die we in groep 8 uitzwaaien en die nog geen jaar later zwanger blijken te zijn. We zijn op zoek gegaan naar lesmateriaal over seksualiteit en zo kwamen we bij het leskatern Relaties & Seksualiteit uit. Dat materiaal is zo uitnodigend, daar konden we meteen mee aan de slag.”

In groep 4

Juf: “Hebben jullie er thuis al over gepraat?”

Yasmine: “Nee juf, wij hebben pas een baby gekregen, dus mijn mama wist alles al. Ik hoef het haar niet te vertellen.”

Teamdag

Samenspel is gestart met een aftrapdag voor het hele team. Nee, niet over de vraag óf ze mee zullen doen aan de Week van de Lentekriebels. “Kinderen praten er toch wel over, via dit project zorg je dat ze goede informatie over seks krijgen. De eerste keer voelde als een sprong in het diepe. Maar dat gevoel verdwijnt als je op zo’n teamdag bespreekt wat we met elkaar belangrijk vinden en hoe we het per leerjaar willen aanpakken. We hebben materialen geselecteerd en concrete afspraken gemaakt, bijvoorbeeld dat we allemaal de woorden ‘penis’ en ‘vagina’ gebruiken.” Leerkracht Patricia van groep 6: “We hebben ook eigen ervaringen uitgewisseld, bijvoorbeeld hoe we zelf met bloot omgaan. Bij mij thuis is het heel gewoon om bloot te lopen. Maar dat geldt niet voor alle

collega’s.”

Ouderavond

De ouderbetrokkenheid is volgens de directeur niet groot op de school, maar de ouderavond over seksuele opvoeding trok zeker dertig tot veertig ouders. “Een verrassend hoge opkomst”, knikt ze. “Ouders zijn blij dat de school dit doet. Het leuke was dat ze tijdens die avond ook over hun eigen seksuele opvoeding en ervaring gingen vertellen.” Toch klonk er vorig jaar ook wat gemopper. Marijke: “De leerlingen van groep 3 hadden op papier uitgebeeld hoe het zaadje bij het eitje komt. Er was een schrijfpodracht aan gekoppeld en die tekeningen en bijbehorende verhaaltjes hingen breed uitgemeten in de gang van de school. Dat ging een aantal van onze moslimvaders wat te ver. Begrijpelijk, dus die werkjes hebben we nu verzameld in een boekje. We hoeven ouders natuurlijk niet te provoceren.”

Vragenbox

Tijdens de Week van de Lentekriebels wordt er iedere dag een les over seksualiteit gegeven. “Heel leuk”, vertelt leerkracht Lilian van groep 7. “Ik begin met een inventarisatie van wat ze willen weten. We hebben daar ook een vragenbox voor. Daar komen heel veel vragen uit: wat seks is, hoe je ermee om moet gaan als iemand op je is, hoe je tampons moet gebruiken, of geslachtsdelen echt nodig zijn om te seksen, of je mag zwemmen als je ongesteld bent. Ze stellen ook wel persoonlijke vragen: wanneer ik voor het eerst ongesteld was of wanneer ik voor het laatst seks heb gehad.” Regelmatig zit ze met haar oren te klapperen. “Als een jongen ‘anusvocht’ roept als iedereen woorden over seks mag noemen. Dan moet ik mijn gezicht echt in de plooi houden.”

Vreedzame school

De Week van de Lentekriebels sluit naadloos aan bij het traject Vreedzame School waarin de sociaal-emotionele ontwikkeling centraal staat. “Door de Vreedzame school zijn de kinderen gewend om te praten over zichzelf en hun gevoelens”, vertelt Patricia. “Ze kunnen elkaar complimenten geven, ze kunnen aangeven wat ze goed en minder goed vinden aan zichzelf.” Marijke: “Met de Vreedzame School leren we kinderen om gevoelens te

verwoorden. Met de Week van de Lentekriebels sluiten we daarbij aan en geven we kinderen een positieve kijk op seksualiteit. Het gaat erom dat kinderen later verantwoorde keuzes kunnen maken in relaties en seksualiteit.”

Visie van basisschool Samenspel

We willen een school zijn die kinderen een positieve kijk geeft, weerbaar maakt en waarden en normen bijbrengt. Zodat zij later verantwoorde keuzes kunnen maken in relaties en seksualiteit. www.bssamenspel.nl

En het effect?

Marijke: “Ik hoor nooit meer scheldwoorden als ‘vieze homo’. Ze weten nu wat een homo is en dat mensen verschillende seksuele voorkeuren kunnen hebben.” Patricia: “Er wordt veel opener gepraat over seksualiteit en intimiteit.” Lilian knikt: “Als er nu iets speelt, kan ik daar makkelijker op inspringen.” Marijke: “Volgend jaar doen we weer mee. De school hiernaast gaat ook meedoen en ik hoop op een feestelijke afsluiting, met heel veel ballonnen.”

Zeven gouden tips voor leerkrachten

1. Ken uzelf

Bedenk wat uw eigen ideeën en oordelen zijn over het thema van de les. Hoe bent u zelf opgevoed op dit vlak? Wat vindt u lastige onderwerpen? Wat voor verschil vermoedt u met de opvoeding van uw leerlingen?

2. Maak het veilig

Zorg voor een veilige sfeer in de klas door – liefst samen met de klas - afspraken te maken: niet uitlachen, naar elkaar luisteren, verschillen mogen er zijn. Respect krijgen en geven zullen de meeste kinderen goed begrijpen.

3. De juiste taal

Het is goed om af te spreken welke woorden gebruikt worden voor de geslachtsdelen, zodat schuttingtaal niet de toon zet (bijvoorbeeld piemel en vagina). Dit kan ook schoolbreed. Voor groep 7 en 8 kan gestart worden met de uitnodiging alle woorden op te schrijven die ze kennen over seks. Daarna kunt u checken of ze weten wat iets betekent en afspraken maken over taalgebruik.

4. Geen (s)expert?

Vrees niet, u hoeft geen seksuoloog te zijn om les te geven over seksualiteit. Bij relationele en seksuele vorming is een open houding het belangrijkste. Dat betekent niet dat ken-

nis onbelangrijk is. Als het gaat over lichamelijke veranderingen in de puberteit, anticonceptie en soa's is basiskennis noodzakelijk. Kunt u (nog) niet alle vragen direct beantwoorden? Zeg dat dan eerlijk. Laat kinderen ook zelf op zoek gaan naar betrouwbare informatie over seksualiteit.

5. Respect voor hun schaamte

Voor veel leerlingen is het niet makkelijk om openlijk over seks te praten. Door een brievenbus te plaatsen waarin ze anoniem hun vragen kunnen deponeren, geeft u ze de gelegenheid om toch hun vraag te stellen.

6. Zwijgen is geen provocatie

De leeftijd waarop kinderen interesse krijgen in de onderwerpen die aan bod komen, verschilt. Het ene kind is anders dan het andere. Ongeïnteresseerd gedrag tijdens de lessen heeft dus niet altijd te maken met provocatie of met slecht contact met de docent.

7. Keuzes maken

Als docent moet u kiezen welke thema's u behandelt en welke u laat liggen. In het lespakket Relaties & Seksualiteit wordt rekening gehouden met de ontwikkelingsfasen van kinderen. Daarnaast is het goed om de inhoud van de lessen af te stemmen op de vragen die bij de kinderen leven en actuele voorbeelden om hen heen.

Seks in de groei

Feiten en cijfers

Wat weten we over de seksuele ontwikkeling van jonge kinderen? Niet zo veel, stelt Hanneke de Graaf, senior onderzoeker bij de Rutgers Nisso Groep. Er is nog weinig onderzoek gedaan naar seksueel gedrag van kinderen voor de puberteit. In 'Seks in de groei' zet zij samen met Jany Rademakers op een rij wat er wél bekend is uit wetenschappelijk onderzoek.

Seksuele spelletjes

Seksuele spelletjes tussen jonge kinderen komen regelmatig voor. Fantasie speelt hierbij een belangrijke rol. Doktertje spelen, vadtje en moedertje... Tijdens die spelletjes ontdekken kinderen elkaars lichaam en experimenteren ze met seksueel gedrag, voornamelijk zoenen en elkaars geslachtsdelen bekijken en aanraken. Jongens spelen vaker dan meisjes masturbatiespelletjes. De spelletjes worden meestal met één ander kind gespeeld: een vriendje of vriendinnetje. Maar met een broer of zus of neef of nicht komt ook voor.

Kinderen van zeven denken dat er maar één reden is om te vrijen

Verliefd

De meeste kinderen van acht en negen jaar zijn wel eens verliefd geweest. Uit Nederlands onderzoek blijkt dat deze kinderen heel goed kunnen beschrijven hoe het voelt om verliefd te zijn en welke plekje van hun lichaam lekker of spannend zijn. (Dat zijn trouwens meestal niet de geslachtsdelen.)

Soloseks

Het is heel normaal dat kinderen al op heel jonge leeftijd hun geslachtsdelen aanraken. Vanaf vijftien maanden gaan sommige kinderen hun geslachtsdelen ritmisch stimuleren (met de hand of soms een voorwerp) of ergens tegenaan wrijven. Dat blijkt uit observaties van ouders.

Orgasme

Sommige kinderen hebben al op jonge

leeftijd hun eerste orgasme. De eerste gevoelens van seksuele opwinding en de eerste seksuele fantasieën komen meestal tegen het eind van de kindertijd. Bij jongens gebeurt dit eerder dan bij meisjes.

Homoseksualiteit

Homoseksuele jongens en meisjes zeggen vaak dat ze al vroeg het gevoel hadden 'anders' te zijn dan leeftijdgenoten, soms al toen ze vijf of zes jaar oud waren. Dit gevoel wordt vanaf ongeveer het tiende jaar langzamerhand aangevuld met verliefdheid op of fantasieën over mensen van dezelfde sekse.

Praten over seks

Kinderen van elf en twaalf jaar praten vaker met elkaar over seks en kijken ook vaker met elkaar naar pornografische plaatjes dan jongere kinderen. In deze leeftijdsgroep komt het bekijken, aanraken en onderzoeken van elkaars geslachtsdelen minder vaak voor.

Geslachtsgemeenschap

Ervaringen met orale seks, het stoppen van voorwerpen in de vagina of anus of geslachtsgemeenschap zijn zeer uitzonderlijk bij kinderen voor de puberteit.

Kennis over seks

Vanaf een jaar of zeven weten steeds meer kinderen dat je geslachtsgemeenschap moet hebben als je kinderen wilt krijgen. De meeste kinderen hebben er op deze leeftijd geen idee van dat er andere redenen zouden kunnen zijn om te vrijen. Dit besef komt met een jaar of negen: jongens zeggen vaker 'omdat het lekker is' en meisjes zeggen vaker 'omdat ze van elkaar houden'. Ouders zijn vóór de puberteit de belangrijkste informatiebron, samen met de school.

Seksuele ontwikkeling van kinderen

0-2 jaar

- Genieten van lichamelijk contact
- Weten dat mannen en vrouwen anders zijn
- Weten tot welk geslacht ze behoren (maar denken soms dat dit nog verandert)
- Ontdekken van de genitaliën
- Erecties en vaginale vochtigheid
- Interesse in geslachtsdelen of borsten van anderen
- Genieten van naaktheid, zich uitkleden in het openbaar

3-5 jaar

- Geslachtsdelen stimuleren
- Geslachtsdelen kunnen benoemen
- Weten dat het eigen geslacht blijvend is
- Kennis van mannelijkheid en vrouwelijkheid
- Seksuele spelletjes met leeftijdsgenoten: geslachtsdelen tonen, bekijken en aanraken
- Graag vieze woorden gebruiken
- Genieten van naaktheid, zich uitkleden in het openbaar

6-9 jaar

- Toenemende kennis van volwassen seksualiteit
- Seksspelletjes met leeftijdgenoten: fantasiespelletjes ('doktertje spelen'), zoen- en masturbatiespelletjes
- Verliefdheid

10-12 jaar

- Spelen met vooral seksegenoten
- Verliefdheid en verkering
- Praten over seks met leeftijdgenootjes
- Fantaseren over seks
- Interesse hebben in seks in de media (porno)
- Masturberen in privéomgeving (jongens vaker dan meisjes)
- Soms al menstruatie of zaadlozing
- Onzekerheid over het eigen lichaam: ben ik normaal?

Vraag het aan Sanderijn

Sanderijn van der Doef, psychologe en seksuologe, heeft diverse voorlichtingsboeken over seksualiteit geschreven voor kinderen en voor ouders. Ze schreef columns in Santé en beantwoordt vragen over de seksuele opvoeding bij Ouders Online.

Is masturberen bij jonge kinderen normaal?

SANDERIJN: "Het is de meest gestelde vraag die ik krijg: is dit normaal? Die vraag krijg ik over kinderen die doktertje spelen, die naakte mensen bekluren, die hun geslachtsdelen laten zien of die porno kijken. Mijn antwoord is eenvoudig: heel veel seksueel gedrag hoort bij de seksuele ontwikkeling van kinderen. Masturbatie is daar een voorbeeld van. We weten uit onderzoek dat het aanraken van geslachtsdelen - of de geslachtsdelen tegen iets of iemand aanwrijven - al begint vanaf zes maanden. Dat geldt voor zowel jongens als meisjes. Masturberen bij jonge kinderen is dus heel normaal."

Kun je zien of een kind homo of lesbisch is?

SANDERIJN: "Soms wel, maar lang niet altijd. Ik ken een homo-seksuele jongen die als kleuter een meisje wilde zijn, met poppen speelde en zijn kamer roze verfde. Ik weet ook van lesbische meiden die al op de basisschool verliefd werden op meisjes. Of een kind wel of niet homo of lesbisch is, steun het in zijn of haar ontwikkeling, meer kun je als opvoeder niet doen. Laat aan alle kinderen merken dat je homoseksualiteit normaal vindt. Niet dat dit garant staat voor een probleemloze coming-out. De jongen uit het voorbeeld heeft er weken mee in zijn maag gezeten voor hij het zijn ouders durfde te vertellen. Terwijl zijn ouders het allang wisten."

Ik ben alert als kinderen van verschillende leeftijden seksuele spelletjes spelen met elkaar

Wanneer is seksueel gedrag niet normaal?

SANDERIJN: "Als er dwang of geweld wordt gebruikt of als er sprake is van chantage of geheimhouding, gaat er bij mij een alarmbel af. Ik ben ook alert als kinderen van verschillende leeftijden seksuele spelletjes spelen. Een leeftijdsverschil groter dan drie jaar is in mijn ogen te groot. Verder is het goed om op te letten of het seksuele gedrag past bij de leeftijd. Zo is doktertje spelen gedrag dat voorkomt tussen de twee en negen jaar, maar het kijken van porno is iets dat we niet vaak zien bij kinderen onder de negen jaar."

Hoe reageer ik op een meisje dat gedwongen is om een jongen te likken?

SANDERIJN: "Als professional is het verstandig om eerst te checken of er inderdaad sprake is van dwang. Vraag na bij de ouders of de leerkracht hoe het precies gegaan is. Of vraag het aan het meisje. Vaak kom je er niet echt achter of iets wel of niet vrijwillig gegaan is. Als het eigenlijk een vrijwillig seksueel spelletje is, kan er uitgelegd worden aan de ouders, leerkracht of aan de kinderen zelf dat het normaal is dat kinderen seksuele spelletjes met elkaar spelen, maar dat je dit soort spelletjes niet wilt hebben. Verbieden mag, maar maak er verder geen heisa van. Is er sprake van dwang? Help het meisje om haar wensen en grenzen aan te geven, leg uit dat ze duidelijk 'nee' moet zeggen als ze iets niet wil. En leg de jongen uit dat je een ander niet kunt dwingen om mee te doen als die niet wil. En dat het meisje er last van kan krijgen als ze toch tegen haar zin meedoet."

Mietje' is een gebruikelijk scheldwoord op onze school. Moeten we daarop reageren?

SANDERIJN: "Ik ben fel tegen het gebruik van scheldwoorden als 'mietje'. Kinderen bedoelen daarmee dat iemand stom is. Volwassenen weten dat mietje 'homo' betekent en zo krijgen kinderen onbewust mee dat een homo stom is. Verbied dergelijke scheldwoorden als school en leg uit wat mietje betekent."

Moet ik islamitische kinderen op onze school anders voorlichten?

SANDERIJN: "Nee, islamitische kinderen hebben dezelfde seksuele gevoelens als niet-islamitische kinderen. Opvoeden is onder andere regels stellen over wat wel en niet acceptabel is in je gezin, de school, de maatschappij. Welke regels dat zijn, hangt af van je normen en waarden. Op school geef je de regels die je als school hanteert, ook aan gemengde groepen. In een gezin stel je als ouders de regels die jij belangrijk vindt. Ik kan me voorstellen dat islamitische ouders hun kind thuis andere voorlichting geven over seksualiteit dan de school. Maar op school gelden de regels van de school. Waarbij natuurlijk rekening wordt gehouden met de verschillende achtergronden van kinderen."

10 vragen over...

Seksualiteit in de jeugdgezondheidszorg

“Je moet kinderen prikkelen.”

In Zeeland praten de jeugdverpleegkundigen standaard over seksualiteit tijdens het preventief gezondheidsonderzoek met kinderen van tien en elf jaar. Sociaal verpleegkundige Lia van Aaken van de GGD Zeeland merkt dat zowel ouders als kinderen dit waarderen. Maar dat is niet de enige reden dat ze dit doet. “We weten dat kinderen die thuis open over seksualiteit kunnen praten, later bewustere keuzes maken. Daar doen we het voor.”

1. Wat is de aanpak van JGZ Zeeland?

“Op het vragenformulier dat ouders vooraf moeten invullen, vragen we of ze seksuele voorlichting geven. In een flyer bij de uitnodiging staat dat we in het gesprek willen praten over seksualiteit. Het preventief gezondheidsonderzoek duurt 25 minuten. Gemiddeld besteed ik vijf minuten aan seksualiteit.”

2. Willen ouders er wel over praten?

“Soms wel, soms niet. Op het vragenformulier vullen ze vaak wel in dat hun kind seksuele voorlichting krijgt. In het gesprek vraag ik hoe ze dat doen. Meestal zeggen ouders: als mijn kind vragen heeft, kan het bij mij terecht. Maar stelt je kind vragen? Nee, eigenlijk niet, zeggen ouders dan.”

3. Wat is uw advies aan ouders?

“Prikkel je kind wat meer. Ik begrijp dat het best ingewikkeld is om met je kind te praten over seksualiteit. Maar het is toch erg belangrijk. Kijk mee naar programma's als 'Onderweg naar morgen' of 'Goede tijden, slechte tijden'. Daar zitten zoveel aanknopingspunten in. Speelt verliefdheid ook wel eens in jouw klas, ben je zelf wel eens verliefd geweest? Ben jij wel eens jaloers geweest? En ga zo maar door.”

Ik besteed gemiddeld vijf minuten aan seksualiteit

4. Ze weten alles toch al?

“Ja, dat is een veelgehoorde reden van ouders om er niet over te praten. Mijn reactie is dan: maar hebben ze ook de juiste informatie? Is het de informatie die u wilt dat uw kind krijgt? Check

dat eens bij uw kind. Op deze leeftijd zijn kinderen nog heel ontvankelijk voor de waarden en normen van hun ouders. Dit is juist een goed moment om over seksualiteit te praten.”

5. Zijn ze niet te jong?

“Die uitspraak hoor ik ook wel eens. Maar kinderen zijn nieuwsgierig. En reken maar dat ze hun informatie van internet halen. En wat vinden ze dan? Google zelf maar eens op borsten of seks. Dan zit je meteen op pornosites. Wil je als ouders dat ze die informatie krijgen? Daarom geef ik een mapje mee met informatie, tips hoe ze erover kunnen praten, een boekenlijst en een boekenlegger voor de kinderen. Seks is leuk om over te lezen, zeg ik erbij. Dan zie je de kinderen meteen knikken. En tegen hun ouders: maar het is ook leuk om erover te praten. Je kind voelt dat het met alle vragen bij u terecht kan, sterker nog, dat u als ouder geïnteresseerd bent in waar hij of zij mee bezig is.”

6. Onvergetelijke gesprekken?

“Ik zal nooit vergeten dat een Irakese vader zei: u vraagt of ik seksuele voorlichting geef? Dat doe ik niet. Maar ik hoor van u dat u het belangrijk vindt dus ik ga naar u luisteren. Ik leg het uit en hij reageert: ik snap het, ik vind het ook belangrijk. Maar vindt u het goed dat mijn vrouw het doet? Maakt niet uit, natuurlijk, was mijn reactie. Ik vond het geweldig dat hij er zo voor open stond. En zijn dochter? Die zat helemaal te glimmen.”

7. Hoe reageren reformatorische ouders?

“Reformatorische ouders vinden praten over seks vaak moeilijk. Ze geven ook aan dat ze dat zelf in hun opvoeding niet meegekregen hebben. Ik begrijp dat u er niet makkelijk over praat, is mijn reactie. Maar ik heb ook begrepen dat waarden en normen voor u heel belangrijk zijn. Over de liefde bijvoorbeeld, en over hoe God het bedoeld heeft. Absoluut, zeggen ouders dan. Is het niet mooi om dat met uw kinderen te bespreken? Want hoe kan uw kind het goed doen als u niet open bent over uw waarden en

normen? Ouders geven dan vaak aan dat ze dachten dat seksuele opvoeding vooral gaat over de geslachtsgemeenschap. Maar praten over normen en waarden rondom relaties en seksualiteit kan ook best een goede ingang zijn.”

8. Doen al uw collega's mee?

“Sinds twee jaar is het beleid bij GGD Zeeland om met tien- of elfjarigen over seksualiteit te praten, dus ja. Ik hoor wel eens dat collega's koudwatervrees hebben. Mijn advies? Stap erover heen en oefen het gesprekje een paar keer met een collega. Bedenk dat ouders en kinderen het echt waarderen als je het onderwerp aansnijdt.”

9. Wat doet u met alle informatie?

“Wij spelen die door naar de basisscholen. Als we van kinderen horen dat er op school nooit over wordt gepraat, adviseren wij scholen om het op te nemen in het schoolbeleid. En om mee te doen aan de Week van de Lentekriebels. Dat is een heel leuke manier om binnen school seksualiteit bespreekbaar te maken.”

10. Plannen?

“Jazeker! Als GGD willen we ouders laten weten dat seks iets is dat je hele leven speelt. Daarom hebben we nu het plan om dit onderwerp ook te bespreken in het preventief gezondheidsonderzoek van de vijfjarigen. Dat zal nog niet meevallen, in dat gesprek gaat veel tijd en aandacht uit naar slapen, eten en motorische ontwikkeling. Misschien dat we de ouders de brochure 'Praten met je kind over relaties en seksualiteit' kunnen meegeven.”

Uit de conferentie

- In de PGO-contacten (vijf jaar, negen jaar, elf jaar, dertien jaar) kan seksualiteit een vast onderdeel zijn van de gesprekken met ouders. Houd daarbij rekening met de seksuele ontwikkelingsfasen.
- Geef als jeugdgezondheidszorg de relevantie aan als ouders het onderwerp niet van belang vinden voor jonge kinderen.
- In contact met ouders kunnen allerhande mythes rondom seksuele opvoeding en seksuele voorlichting ontkracht worden. Bijvoorbeeld de mythe dat seksuele voorlichting op jonge leeftijd kinderen aanzet tot seksueel gedrag. Uit onderzoek blijkt dat kinderen bij adequate seksuele voorlichting seksuele contacten juist uitstellen tot ze eraan toe zijn.

- Jonge kinderen zijn ontvankelijker voor informatie dan oudere kinderen, grijp deze kans daarom aan.
- Geef ouders gerichte informatie mee, bijvoorbeeld de brochure 'Praten met je kind over relaties en seksualiteit', of de brochure 'Seksuele ontwikkeling van kinderen (0-12 jaar) en wat ouders kunnen doen'.
- Door het onderwerp met ouders en kinderen bespreekbaar te maken in het PGO-contact wordt het thema ook thuis makkelijker bespreekbaar.
- Kijk per leeftijd fase welke leeftijd- of ontwikkelingsrelevante thema's aan bod kunnen komen.

In badkleding onder de douche

In ons inspectiewerk staat het belang van het kind altijd centraal. Wij vinden het belangrijk dat kinderen en jongeren in een veilige en zo natuurlijk mogelijke omgeving opgroeien. Ondanks alle omstandigheden moeten ze eigenlijk gewoon 'jong' kunnen zijn: speelt, nieuwsgierig, soms brutaal

en vaak experimenterend. Bij die levensfase hoort ook het ontdekken van de seksualiteit en het daar geleidelijk mee leren omgaan. Dat stelt eisen aan de medewerkers in de jeugdzorg.

Niet alleen ter voorkoming van zogeheten 'grensoverschrijdend gedrag', maar juist ook ter begeleiding van deze opgroeiende jeugdigen. Uit onderzoek van de inspectie in 2008 bij 52 jeugdzorginstellingen kwam naar voren dat de instellingen weliswaar beleid kenden voor grensoverschrijdend gedrag, maar dat het bij de medewerkers vaak nog ontbrak aan de juiste kennis en vaardigheden. Wat is bij peuters normaal seksueel gedrag, onschuldig spel? Hoe herken je signalen van grensoverschrijdend gedrag onder pubers? En waar leg je dan de grens? Er was bijvoorbeeld een instelling die zover ging in het voorkomen van grensoverschrijdend gedrag dat peuters alleen in badkleding onder de douche mochten. Dan leg je de grens volgens mij niet goed. Het zijn maatregelen die vaak voortkomen uit een gebrek aan kennis over de rol van seksualiteit in de verschillende levensfasen van kinderen en jongeren. Inmiddels heeft in de eerste vier maanden van 2010 een vervolgonderzoek (naar beleid en praktijk) plaatsgevonden bij vier instellingen in de provincie Utrecht. De resultaten van dit onderzoek vind ik zonder meer hoopgevend. Het beleid van de instellingen is nu duidelijker verankerd, uitgewerkt en geïmplementeerd. Nog belangrijker vind ik het, dat ook in de dagelijkse praktijk sprake is van een andere houding jegens seksualiteit. Dit is vooral het gevolg van een aantal gerichte opleidingsprogramma's voor medewerkers van de instellingen. Dankzij de opleidingsprogramma's wordt er in de instellingen minder geforceerd omgegaan met onschuldig gedrag van jonge kinderen. Tegelijkertijd worden signalen van grensoverschrijdend gedrag nu ook veel eerder herkend, zodat bijtijds adequaat kan worden gereageerd. In beide gevallen dragen we bij aan een zo natuurlijk mogelijke leefomgeving voor jeugdigen, die meer dan wie ook alle aandacht verdienen.

drs. J.F. de Vries
Hoofdinspecteur Inspectie jeugdzorg

Tender langs de meetlat

Seksualiteit in de jeugdzorg

Slechts weinig jeugdzorginstellingen zetten seksualiteit en intimiteit op de agenda. Dat concludeert de Inspectie Jeugdzorg in 2008. Jeugdzorginstelling Tender uit West-Brabant was al vanaf 2008 via een werkgroep intensief met dit thema aan de slag en kwam ook relatief goed uit het onderzoek. De uitkomsten van het inspectieonderzoek stimuleerde Tender om de puntjes op de i te zetten. Nanda Bischoff, aandachtsfunctionaris seksualiteit voor 0-12 jaar, vertelt hoe Tender dit aanpakt.

Slechts weinig jeugdzorginstellingen zetten seksualiteit en intimiteit op de agenda. Dat concludeert de Inspectie Jeugdzorg in 2008. Jeugdzorginstelling Tender uit West-Brabant was al vanaf 2008 via een werkgroep intensief met dit thema aan de slag en kwam ook relatief goed uit het onderzoek. De uitkomsten van het inspectieonderzoek stimuleerde Tender om de puntjes op de i te zetten. Nanda Bischoff, aandachtsfunctionaris seksualiteit voor 0-12 jaar, vertelt hoe Tender dit aanpakt.

Stap 1: visie op seksualiteit en intimiteit

Wie aan de slag wil met seksualiteit begint met het formuleren van een visie. Nanda Bischoff: "Op dit moment zijn we bezig met het opstellen van een visiedocument voor de leeftijdsgroep tot twaalf jaar. We hebben dit al eerder gedaan voor de groep 12-plus. Uitgangspunt van Tender is dat seksualiteit onderdeel is van de ontwikkeling van ieder kind. Ieder mens heeft recht op seksuele gevoelens en behoeften en op beleving van seksualiteit, mits hij of zij daar anderen geen kwaad mee doet. Wij hebben het thema verbonden met het thema bejegening en veiligheid. Hoe veilig is de sfeer?" Tender heeft voor elke leeftijdsgroep een aandachtsfunctionaris aangewezen die als aanjager fungeert.

Over Tender

Tender is een jeugdzorginstelling in West-Brabant. De Rutgers Nisso Groep heeft in 2008 voor alle medewerkers van Tender een studiedag verzorgd over de seksuele ontwikkeling van jonge en oudere kinderen. Dit vormde de opmaat voor verder beleid. In 2009 is Tender gestart met het driejarige project 'Grenzen voor veiligheid', mede naar aanleiding van het rapport van de Inspectie Jeugdzorg. Doel van dit project is om een zo veilig mogelijk leefklimaat te bieden aan jeugdigen in 24-uursvoorzieningen.

Stap 2: gedragsregels voor medewerkers over bejegening

Tender heeft de omgangsregels voor seksualiteit en intimiteit op papier gezet. Daarnaast is een gedragscode gemaakt voor medewerkers over bejegening in het algemeen, een protocol over het voorkomen van seksueel misbruik en een werkinstructie over seksueel grensoverschrijdend gedrag. Nanda Bischoff: "Uitgangspunt is dat de relatie tussen hulpverlener en jeugdige altijd professioneel is. Alle seksuele contacten tussen hulpverlener en jeugdige zijn ontoelaatbaar. En de hulpverlener is hier altijd verantwoordelijk voor."

Inspectie wil meer beleid zien

In 2008 onderzocht de Inspectie Jeugdzorg het beleid van 52 instellingen op het gebied van seksualiteit. Daarbij is gekeken naar beleid over bejegening, seksualiteit, preventie, reactie en deskundigheid. Belangrijkste conclusie: de meeste instellingen hebben wel beleid voor grensoverschrijdend gedrag, maar niet voor intimiteit en seksualiteit. Zelden is bijvoorbeeld vastgelegd dat medewerkers kennis moeten hebben van de ontwikkelingsfasen op het gebied van seksualiteit. De inspectie pleit ervoor dat jeugdzorgmedewerkers beschikken over de juiste houding en vaardigheden om jeugdigen te begeleiden, ook op het gebied van seksualiteit. Het rapport 'Ruimte en grenzen rond seksualiteit' kunt u downloaden van www.inspectiejeugdzorg.nl.

Stap 3: beleid over seksualiteit en grensoverschrijdend seksueel gedrag

Nanda Bischoff: "Het visiedocument voor 12-min is dus in de maak. De interne procedure om dit vast te stellen, loopt soepel binnen Tender. Uit het visiedocument: 'Jongeren wonen met elkaar en verkennen en experimenteren met elkaar aangaande relatievorming, intimiteit. Hierbij hoort: leren grenzen verkennen en aangeven. Ruimte voor dialoog tussen professionals onderling, tussen professionals en ouders en met jongeren over grenzen is van groot belang'.

Stap 4: vertrouwenspersoon voor medewerkers en jeugdigen

"De vertrouwenspersonen binnen Tender schakelen eerst de aandachtsfunctionaris kindermishandeling in als er zich een situatie voordoet van seksueel grensoverschrijdend gedrag tussen jongeren onderling", aldus Nanda Bischoff. "Die bepaalt vervolgens of er een aandachtsfunctionaris seksualiteit bij betrokken wordt."

Stap 5: meldplicht en registratie

Nanda Bischoff: "In onze gedragscode staat bij wie je moet melden. Alle meldingen worden geregistreerd. Die uitkomsten worden gebruikt bij het maken van beleid."

Stap 6: deskundigheidsbevordering

"Ik volg zelf een module over seksualiteitsondersteuning, speciaal voor orthopedagogen. Verder doe ik mee aan een train-de-trainer traject over seksualiteit en intimiteit. Met die training zal ik binnen Tender trainingen aan uitvoerende professionals gaan geven over seksualiteit", aldus de aandachtsfunctionaris 12-min.

Stap 7: uitrol

En nu? "We hebben heel veel op papier maar uiteindelijk moet het beleid in de praktijk worden gebracht. Het zal nog een klus worden om te zorgen dat alle medewerkers, ouders en jeugdigen bekend zijn met het beleid. Dat doen we door scholing, trainingen, een studiedag, werkgroepen en het bespreekbaar maken van protocollen in teams."

Tips uit de conferentie

- Seksualiteit kan een positieve waarde hebben waar kinderen plezier aan kunnen beleven. Het is belangrijk om niet alleen naar de negatieve kanten van seksualiteit te kijken. Laat het onderdeel zijn van het pedagogisch plan.
- Praat over het onderwerp met collega's en ga na waar barrières liggen voor de seksuele opvoeding van jonge kinderen. Bepaal vervolgens de richting of het doel van seksuele opvoeding op langere termijn. Wat zou je de huidige generatie mee willen geven opdat ze ook later gezonde en veilige seksuele contacten aangaan?
- Neem de tijd voor visieontwikkeling en discussie met collega's. Hierdoor kan beleid beter verankerd worden in de praktijk.
- Bied handvatten aan professionals hoe ze naar seksualiteit kunnen vragen bij kinderen en ouders. Kijk wat het bespreekbaar maken eventueel moeilijk maakt en wat nodig is om drempels te verlagen.
- Rondom seksualiteitsbeleid doen zich vaak weerstanden voor. Maak een onderscheid tussen persoonlijke weerstanden, organisatorische weerstanden en weerstanden die voortkomen uit de cultuur van de organisatie.

Seksuele opvoeding in de wijk

“Het Opvoedbureau voor komt dat vragen problemen worden”

Simone Spanjaard is wijkpedagoog bij het Opvoedbureau van de GG&GD in de Utrechtse binnenstad en in Utrecht-Oost. Dagelijks helpt ze ouders met opvoedvragen, meestal over grenzen stellen, gehoorzamen en de ontwikkeling van kinderen. Soms zit daar een vraag bij over de seksuele ontwikkeling.

Simone Spanjaard schrikt niet zo snel. Een meisje van vier dat de borsten van haar moeder aanraakt? Een jongen van acht die steeds met zijn hand in zijn broek zit? “Ouders vinden het spannend, maar ik zie dit als gewoon gedrag van kinderen. Ik probeer de spanning eraf te halen bij ouders. Het gedrag van je kind is heel normaal, zeg ik dan, dus maak je niet ongerust. Tegelijk zeg ik: je mag natuurlijk het gedrag begrenzen. Stel je grenzen. Ja, dat is uiteindelijk meestal de boodschap die ik meegeef.”

Prinsessenjurk

Het Opvoedbureau voorkomt dat vragen problemen worden, is de ervaring van Simone. “Ouders kunnen ergens mee rondlopen en simpelweg niet weten wat ze moeten doen. Er kwam een keer een moeder langs die haar zoon van negen bloot op bed had zien liggen, samen met een andere jongen. Ze zaten aan elkaars geslachtsdelen en de moeder schrok enorm. Mijn collega heeft naar de moeder geluisterd en samen met haar gezocht naar een passende oplossing. Uiteindelijk is de moeder met de moeder van de andere jongen gaan praten en hebben ze samen besloten dat de jongens elkaar beter even niet konden zien. Dit was niet de oplossing van mijn collega, maar volgens de moeder was dit het beste. Ook omdat vader heel erg boos zou worden als hij erachter zou komen. Moeder was al heel erg blij dat ze haar verhaal kwijt kon zonder veroordeeld te worden.

Een Egyptische vader kwam een keer bij mij omdat zijn zoon van vijf in prinsessenjurken wilde lopen. Hoe krijg ik hem hier vanaf? vroeg hij mij. Bij mezelf denk ik bij allebei de voorbeelden: zo erg is dat toch niet? Maar ik ga bewust op de lijn van de ouders zitten, anders kom ik niet door. Na afloop vond de Egyptische vader het nog steeds erg, maar hij dacht niet meer dat het schadelijk was.”

Opvoedbureaus doen het goed in Utrecht

In alle wijken van Utrecht heeft de GG&GD opvoedbureaus. Ouders met kinderen tussen de 0 en 19 jaar kunnen hier gratis opvoedondersteuning krijgen van een pedagoog. Twaalfhonderd ouders maken per jaar gebruik van een Opvoedbureau. Gemiddeld worden er 3,5 gesprekken gevoerd met ouders. Naar volle tevredenheid, zo blijkt uit een klanttevredenheidsonderzoek uit 2008. Het Opvoedbureau scoort in dit onderzoek een 8,8. Vooral moeders maken er gebruik van. Zestig procent heeft een niet-Nederlandse achtergrond. www.utrecht.nl/opvoedbureau.

Dan denk ik: zó erg is dat toch niet?

Puppyncursus

Het Opvoedbureau ligt in de Sterrenwijk, een arbeiderswijk in het oosten van Utrecht. In deze wijk, bekend vanwege zijn passie voor FC Utrecht, wonen voornamelijk mensen met een laag inkomen. Met opzet bevindt de spreekkamer van Simone zich in buurthuis Sterrenzicht, midden in de wijk. “Zo willen we het ouders uit deze wijk makkelijker maken om langs te komen. Maar dat doen ze nog maar mondjesmaat helaas. De meeste ouders die langskomen, wonen in het oosten van de stad en in de binnenstad, ze zijn vaak hoogopgeleid.” Ze hoopt dat er een tijd komt dat ouders vanzelfsprekend langskomen met hun opvoedingskwesties. “Als je een hond hebt, volg je een puppycursus. Als je een kind hebt, ga je naar het Opvoedbureau.”

Homo's

Haar eigen seksuele opvoeding was volgens Simone 'heel gewoon'. “Maar pas toen ik hier een keer met mijn collega's over sprak, merkte ik dat er veel verschillen zijn. En dat je je eigen opvoeding en opvattingen altijd meeneemt in je adviezen. Er kwam een keer een Marokkaanse moeder langs die het vermoeden had dat haar zoon homo is. Ze had foto's van mannen gevonden in zijn kamer. Ze maakte zich ernstig zorgen, hoe kon ze haar zoon genezen? Op zo'n moment staan mijn normen en waarden lijnrecht tegenover die van deze moeder. Het heeft geen zin om haar gerust te stellen en te zeggen dat homoseksualiteit normaal is. Dat scheidt alleen maar afstand en onbegrip. Dus neem ik afstand van mijn eigen visie en probeer ik me in te leven in deze moeder. Op het moment dat moeder zich gehoord voelt en gekalmeerd is, vertel ik er wel bij dat je homoseksualiteit niet kunt veranderen. En dat homoseksualiteit in Nederland heel normaal is. Samen met moeder zoeken we naar een voor haar passende oplossing om haar 'probleem' draaglijk te maken.”

Workshop

Tijdens de conferentie heeft Simone een workshop verzorgd over hoe om te gaan met ouders die een andere mening over seksuele opvoeding hebben. Wat gebeurt er in een gesprek waarin je lijnrecht tegenover de ouder staat? “Dat hebben we geoefend. Het leuke was dat iedereen zich echt inleefde en er heftige gesprekken ontstonden met een emotionele lading. Je zag dat de deelnemers precies voelden wanneer ze de ouder kwijtraakten of nog bozer maakten en wanneer ze een ingang hadden. Dan heb je een leerervaring die blijft hangen.”

Uit de conferentie

DO'S

- Ga na wat de ouder zelf al weet over de seksuele ontwikkeling van het kind en wat de ouder zijn of haar kind graag wil meegeven.
- Vraag door naar emoties en geef emoties aan de ouder terug: “Ik zie dat het u raakt of boos maakt.” Laat ouders zien dat je diens gevoelens en emoties serieus neemt.
- Toon begrip en laat de ouder 'uitrazen' zonder je eigen oordeel te geven.
- Haal de spanning en de seksuele lading van het onderwerp af, zodat je het samen met de ouder als een gewone opvoedvraag kunt bekijken.
- Denk mee en zoek samen naar passende oplossingen. Wat is werkbaar voor de ouder en waar heeft de ouder behoefte aan.

DON'TS

- Ga ouders niet overtuigen van jouw gelijk of hen veroordelen.
- Projecteer niet je eigen waarden en normen op de ander.
- Let op je timing: kom niet te snel en ongevraagd met kennis en informatie.
- Trek niet ongevraagd een vergelijking tussen de Nederlandse cultuur en andere culturele/religieuze waarden en normen: probeer een wij/zij houding te voorkomen.

Meer weten of behoefte aan ondersteuning?

Seks in de kinderopvang

Wat doet u als twee kinderen half naakt doktertje spelen in de buitenschoolse opvang? Of als kinderen 'vieze' woorden naar elkaar roepen? Of vragen stellen over seks? De Rutgers Nisso Groep biedt scholing en advies over pedagogisch beleid rond seksualiteit, speciaal voor mensen die werken in de kinderopvang. Kijk op www.rutgersnissogroep.nl.

Normaal seksueel gedrag?

In samenwerking met vier jeugdzorginstellingen ontwikkelt de Rutgers Nisso Groep de komende twee jaar materiaal om seksualiteit met kinderen vanaf tien jaar bespreekbaar te maken en seksueel gedrag van jeugdigen te kunnen beoordelen. Inclusief handvatten voor de seksuele opvoeding van jongeren.

Folder voor ouders

De folder 'Seksuele ontwikkeling van kinderen (0-18 jaar) en wat ouders kunnen doen' kunt u downloaden of bestellen via www.rutgersnissogroep.nl. De folder is speciaal voor laag opgeleide en allochtone ouders.

Les in relaties en seksualiteit

Op zoek naar een goede methode om het thema relaties en seksualiteit te behandelen in de klas? Speciaal voor het basisonderwijs is er het leskatern 'Relaties & Seksualiteit'. De map behandelt onder andere de groei van het lichaam, prettige en niet prettige aanrakingen, samenlevingsvormen en natuurlijk: wat is seks eigenlijk? Elk jaar coördineert de Rutgers Nisso Groep rond het begin van de lente de 'Week van de Lentekriebels'. In die week geven basisscholen met ondersteuning van de GGD lessen over relaties en seksualiteit. Scholen die meedoen kunnen bovendien een workshop volgen over het geven van seksuele en relationele vorming.

Kijk voor meer informatie op www.weekvandelentekriebels.nl. Meer materialen en tips voor het geven van seksuele en relationele vorming zijn te vinden op www.seksuelevorming.nl.

In contact met ouders

Seksuele opvoeding is in de eerste plaats een taak voor de ouders. Maar kunnen of willen zij niet met hun kinderen praten over seksualiteit of zitten zij met vragen, dan hebben opvoedondersteuners een rol. Speciaal voor hen is de handleiding 'Opgroeien met liefde' ontwikkeld over seksuele opvoeding. U kunt het materiaal gebruiken in groepsbijeenkomsten, maar ook in individuele contacten met ouders. Zie www.rutgersnissogroep.nl.

Wat is een gezonde seksuele ontwikkeling?

In oktober 2010 hopen de Rutgers Nisso Groep en TNO te starten met een richtlijn Seksuele Ontwikkeling voor de jeugdgezondheidszorg. Met deze richtlijn kan worden gemeten of kinderen en jongeren zich gezond en veilig ontwikkelen. Denk aan de lichamelijke en emotionele ontwikkeling

(zelfbeeld, onzekerheid over eigen lichaam) en de seksuele ontwikkeling, maar er is ook aandacht voor cultuurspecifieke thema's als maagdelijkheid en besnijdenis. Daarbij worden handvatten geboden om kinderen in de seksuele ontwikkeling te begeleiden, advies te geven of te verwijzen. De richtlijn zal een ondersteuning zijn voor JGZ-medewerkers bij de contactmomenten met ouders en kinderen op verschillende leeftijden. Het project duurt drie jaar, inclusief een proefimplementatie.

Meer lezen?

- 'Praten met je kind over relaties en seksualiteit'
 - 'Pubers & seks. Tips voor ouders'
 - 'Seksuele ontwikkeling van kinderen (0-12 jaar) en wat ouders kunnen doen' (voor laag opgeleide en allochtone ouders)
- Alle verkrijgbaar of te downloaden via www.rutgersnissogroep.nl.